

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ

**CONCORDATELE FRANCEZE. RAPORTURILE VATICANULUI CU FRANȚA
DE LA MEDIEVAL LA MODERN**

- TEZĂ DE DOCTORAT -

Coordonator:

Pr. Prof. Univ. Dr. Ioan Vasile Leb

Doctorand:

Gheorghe Ciprian Câmpean

Cluj-Napoca

2013

CUPRINS	2
LISTA DE ABREVIERI PENTRU REVISTE ȘI LUCRĂRI DE REFERINȚĂ	5
INTRODUCERE	6
I. ISTORIA ȘI SENSUL IDEII DE CONCORDAT	11
I.1. <i>Definirea termenului „concordat“</i>	11
I.2. <i>Statutul actului concordatar la nivelul legislației internaționale. Natura juridică a concordatului</i>	16
I.3. <i>Necesitatea concordatelor. Materiile concordatate</i>	19
II. RAPORTURILE VATICANULUI CU FRANȚA ÎN EVUL MEDIU. PRIMELE ACTE CONCORDATARE	22
II.1. <i>Concordatul de la Worms din 1122</i>	22
II.1.1. <i>Coordonatele raporturilor dintre autoritatea papală și autoritatea imperială până la papa Grigorie al VII-lea (1073-1085)</i>	22
II.1.2. <i>Problematika Concordatului de la Worms. Lupta pentru investitură</i>	26
II.1.3. <i>Concordatul de la Worms din 1122. Istoric și analiză</i>	34
II.2. <i>Concordatele de la Konstanz, din 1418</i>	42
II.2.1. <i>Contextul istoric al Concordatelor de la Konstanz</i>	42
II.2.2. <i>Conținutul Concordatelor</i>	43
II.3. <i>Concordatul de la Bologna, din 1516</i>	45
II.3.1. <i>Sancțiunea Pragmatică de la Bourges. Problematika Concordatului de la 1516</i>	46
II.3.2. <i>Istoricul elaborării Concordatului de la Bologna</i>	49
II.3.3. <i>Analiza textului Concordatului</i>	55
III. CATOLICISMUL ÎN FRANȚA DE LA REVOLUȚIA FRANCEZĂ LA REGIMUL CONCORDATAR DIN 1801	69
III.1. <i>Repercusiunile imediate ale mișcării revoluționare asupra vieții bisericești din Franța</i>	69
III.2. <i>Regimul separației și noua situație religioasă</i>	77
IV. CONCORDATUL DIN 1801	82
IV.1. <i>Principalii negociatori ai Concordatului din 1801</i>	82
IV.1.1. <i>Pius al VII-lea și colaboratorii săi</i>	83
IV.1.1.1. <i>Papa Pius al VII-lea</i>	83
IV.1.1.2. <i>Cardinalul Hercule Consalvi</i>	85
IV.1.1.3. <i>Monseniorul Joseph Spina</i>	88
IV.1.1.4. <i>Părintele Charles-François Caselli</i>	89
IV.1.2. <i>Napoleon Bonaparte și oamenii lui de încredere</i>	90
IV.1.2.1. <i>Napoleon Bonaparte</i>	90
IV.1.2.2. <i>Joseph Bonaparte</i>	91
IV.1.2.3. <i>François Cacault</i>	92

IV.1.2.4. Contele Emmanuel Cretet.....	93
IV.1.2.5. Abatele Étienne Alexandre Berbier.....	94
<i>IV.2. Negocierile Concordatului francez din 1801.....</i>	<i>95</i>
IV.2.1. Inițiativa lui Napoleon Bonaparte	95
IV.2.2. Deschiderea negocierilor.....	104
IV.2.3. Dezbaterile asupra textului Concordatului.....	107
IV.2.3.1. Primul proiect de Concordat din noiembrie/decembrie 1800.....	107
IV.2.3.2. Al doilea proiect de Concordat din decembrie 1800.....	114
IV.2.3.3. Al treilea proiect de Concordat din ianuarie 1801	115
IV.2.3.4. Al patrulea proiect de Concordat din ianuarie 1801.....	121
IV.2.3.5. Al cincilea proiect de Concordat din 2 februarie 1801.....	124
IV.2.3.6. Cel de-al șaselea proiect de Concordat.....	134
IV.2.3.7. Cel de-al șaptelea proiect de Concordat și contraproiectele lui Consalvi.....	137
IV.2.3.8. Cel de-al optulea proiect de Concordat.....	144
IV.2.4. Redactarea definitivă a Concordatului.....	146
<i>IV.3. Prevederile Concordatului francez din 1801.....</i>	<i>149</i>
IV.3.1. Prevederile preambulului și ale celor 17 articole din Concordat.....	149
IV.3.2. Prevederile Articolelor organice.....	178
IV.3.3. Concluzii asupra regimului concordatar francez din 1801.....	188
V. CONCORDATELE FRANCEZE DIN 1813 ȘI 1817	192
V.1. Concordatul de la Fontainebleau din 1813.....	192
V.1.1. Conflictul dintre Napoleon Bonaparte și papa Pius al VII-lea.....	192
V.1.2. Suspendarea actului concordatar de la 1801 și semnarea Concordatului de la Fontainebleau	195
V.2. Noua reglementare a relațiilor dintre Stat și Biserică în Concordatul din 1817.....	203
V.4.3. Aplicarea Concordatului din 1801 de la Carol al X- lea la Regimul separației.....	207
VI. SIMILITUDINI ȘI DEOSEBIRI ÎNTRE CONCORDATUL FRANCEZ DIN 1801 ȘI CONCORDATUL STATULUI ROMÂN CU VATICANUL.....	213
<i>VI. 1. Cadrele politice și sociale ale încheierii celor două Concordate.....</i>	<i>213</i>
VI.1.1. Situația politică înaintea semnării celor două Concordate.....	216
VI.1.2. Statutul Statului papal în cele două contexte politice.....	216
<i>VI. 2. Analiza comparativa a procesului de elaborare a celor doua Concordate.....</i>	<i>218</i>
VI.2.1. Necesitatea Concordatelor. Cauzele care le impun si motivele încheierii lor.....	218
VI.2.2. Demersurile premergătoare; forme inițiale și negocieri.....	220
<i>VI.3. Schița comparativă a prevederilor Concordatelor.....</i>	<i>223</i>

VI.3.1. Similitudini de fond între Concordatul francez și Concordatul Statului român cu Vaticanul.....	223
VI.3.2. Deosebiri existente între Concordatul francez și Concordatul Statului român cu Vaticanul.....	232
VI.4. <i>Perioada de valabilitate a actelor concordatate</i>	240
CONCLUZII – CONCORDATUL DIN 1801 ȘI ALEGERILE PREZIDENȚIALE DIN FRANȚA, 2012	244
BIBLIOGRAFIE	249
ANEXE. DOCUMENTE ȘI ILUSTRĂȚII	267
CUVINTE CHEIE : Concordat, Frața, Napoleon, Pius al VII - lea, Vatican.	

INTRODUCERE

Începută în prima parte a secolului al XII-lea, istoria concordatelor s-a dovedit a fi mai mult decât o simplă pagină a Evului Mediu, continuându-și parcursul până în timpurile cele mai recente și părând încă a fi menită unui viitor fast. Ultimele decenii au fost mai bogate în astfel de acorduri între Vatican și puterile laice ale lumii decât oricare altă perioadă din trecut. Studiul acestor documente ne poate duce la înțelegerea politicii Sfântului Scaun cu privire la protejarea propriilor credincioși și a propriilor interese, precum și la înțelegerea mijloacelor diplomatice puse în joc pentru atingerea acestor obiective. Prezența pe scena lumii de azi a Vaticanului nu poate fi bine înțeleasă fără acest aspect al raporturilor cu puterile laice, reglementate prin ceea ce numim concordate.

Cazul concordatelor franceze și în mod deosebit al Concordatului francez din 1801 ni s-a părut cu deosebire interesant. Faptul că subiectul nu a fost până acum de interes major pentru cercetătorii români, tema concordatelor franceze fiind abordată doar în lucrări cu caracter general, precum și ideea de actualitate a concordatelor în general și a celui din 1801 în mod special, a constituit motivul prioritar pentru care am ales ca temă de cercetare *Concordatele franceze. Raporturile Vaticanului cu Franța de la medieval la modern*. Intenția mea a fost aceea de a umple un gol în literatura românească de specialitate.

I. ISTORIA ȘI SENSUL IDEII DE CONCORDAT

Cuvântul „*concordat*” își are originea în limba latină (*concordatum*) și a trecut în toate limbile ca termen tehnic juridic, pentru a numi o categorie aparte de tratate internaționale. El este folosit deseori atât în limbajul juridic, cât și în cel economic, având deci un sens „*laic*” și unul „*religios*”. Întrebuințat în domeniul economic, în dreptul comercial, *concordatul preventiv* desemnează un contract între debitor și masa creditorilor, având ca obiect stabilirea condițiilor de stingere a datoriilor fără compromiterea posibilităților de redresare a situației financiare a debitorului. În sens religios-politic, prin termenul de

„*concordat*” se înțelege, în mod obișnuit, un acord, o convenție intervenită între papă, ca șef al Bisericii Romano-Catolice, și puterea laică a unui stat, pentru reglementarea relațiilor dintre acel stat și religia catolică ce funcționează pe teritoriul său.

În dreptul canonic, cuvântul „*concordat*” are sensul precis de înțelegere între autoritatea eclesiastică și puterea civilă, având ca scop reglementarea raporturilor dintre Biserică și Stat. Fiecare dintre puterile care intervin în actul de înțelegere îi promulgă textul și îi conferă caracterul obligatoriu, care se atașează legilor. Orice „*concordat*” este în același timp o lege civilă și o lege religioasă. Privite din acest din urmă punct de vedere, concordatele apar ca una dintre sursele legislative ale dreptului canonic.

De-a lungul timpului, concordatului i s-au dat mai multe definiții, elementul constant fiind acela că, printr-un concordat, nu atât Statul, cât Biserica este aceea care-și reglementează interesele, actul proiectându-se mai întotdeauna în favoarea Bisericii. Sensul actual al concordatului este acela de înțelegere cu caracter de convenție internațională, care se încheie între papă, ca reprezentant al Bisericii Catolice, și un Stat suveran, pentru reglementarea situației Bisericii Catolice de pe teritoriul Statului respectiv. Trebuie însă făcută precizarea că toate tipurile de înțelegeri internaționale (convenții, tratate) se pot referi la probleme religioase, dar niciuna dintre acestea nu are ca obiect numai chestiuni religioase. Astfel, Concordatul reprezintă o înțelegere aparte, o convenție specială, cu fond religios.

I.2. *Statutul actului concordatar la nivelul legislației internaționale.*

Natura juridică a concordatului

În privința naturii juridice a concordatelor s-au formulat trei teorii: teoria laică, teoria eclesiastică și teoria cooperării contractuale. După teoria laică concordatul nu ar avea decât o valoare de ordonanță a statului, care este promulgată de către acesta după o înțelegere cu autoritatea religioasă. După teoria eclesiastică concordatul are valoare ca o ordonanță pontificală, care a fost ea însăși promulgată după o înțelegere cu puterea seculară. În fine, după teoria cooperării contractuale, concordatul are valoare ca ordonanță conjugată a Bisericii și a Statului care au contractat angajamente bilaterale sau sinalagmatice¹, și care promulgă în comun aceeași regulă juridică, obligatorie atât în societatea spirituală, cât și în societatea temporală.

Rațiunea pentru care nici concepția pe care am considerat-o ca inspirată din exclusivismul laic, nici cea pe care am considerat-o ca inspirată din exclusivismul eclesiastic nu ni se par justificate este faptul că aceste două teorii rezolvă problema înțelegerii concordatelor printr-o concepție unilaterală, textul diplomatic având numai falsa aparență a unui pact bilateral.

Dacă teoria cooperării contractuale a concordatelor pare să fie singura care are măsura exactă a naturii și a semnificației pactului încheiat între autoritatea pontificală și guvernul statelor, trebuie precizat însă că de-a lungul timpului teoriile laică și eclesiastică au fost formulate în lupta dintre Vatican și State,

din anumite interese politice. În acest sens amintim perioadele destul de îndelungate din Evul Mediu, când cele două părți contractante susțineau fie puterea supremă seculară a papei, fie suveranitatea absolută a principilor². Întrucât în materie de drept internațional nu mai pot fi valabile vechile teorii referitoare la puterea temporală și spirituală a papilor, am considerat concordatul a fi un tratat bilateral.

O altă problemă legată de natura juridică a actelor concordatate, dezbătută de-a lungul timpului, ia în discuție personalitatea internațională a papei. De aici se trece mai departe și se analizează ideea conform căreia concordatele pot aparține sau nu dreptului internațional. Părerile în această privință sunt împărțite, existând păreri pro și contra.

Fiind o instituție cu o organizare internațională, cu o ierarhie foarte bine stabilită, Biserica Romano-Catolică și-a câștigat o personalitate internațională și se manifestă ca atare. Această personalitate se referă la întreaga organizare a Bisericii Catolice, care este o unitate supra sau mai bine zis interstatală. Acordurile sau actele concordatate nu se încheie între Bisericile locale și Stat, ci între însăși această organizație internațională și Statul respectiv, prin șeful ei suprem. Ținând cont de această argumentare, concluzionăm că actul concordatar e un tratat, un act de drept internațional.

Cu toate că am ajuns la concluzia că actele concordatate sunt acte ale dreptului internațional, trebuie să precizăm că natura juridică a concordatelor nu se prezintă ca a unui tratat normal, ci ca a unui tratat cu o natură specială. Acest lucru se datorează faptului că unul dintre cei doi contractanți nu este o persoană internațională normală. De fapt, concordatele constituie, printre convențiile diplomatice, o categorie distinctivă și din cauza raportului lor cu domeniul spiritual și din cauza obiectului lor care are de-a face cu două societăți de pe același teritoriu și compuse amândouă din aceleași persoane.

Dimpotrivă, concordatele constituie, ca și toate celelalte convenții diplomatice, acorduri bilaterale între puteri suverane și generând reciprocitatea obligațiilor contractuale. Acesta este esențialul doctrinei. Biserica și Statul tratează aici de la putere la putere și contractează angajamente sinalagmatice pe tărâmul dreptului public și al dreptului oamenilor.

Putem preciza așadar că actul sau pactul concordatar este un tratat internațional bilateral, cu un caracter formal contractual, având o natură juridică deosebită de cea a celorlalte tratate internaționale.

1.3. Necesitatea concordatelor. Materiile concordatate

De-a lungul timpului, Biserica Romano-Catolică s-a confruntat cu schimbări istorice, politice, materiale, cu răsturnări sociale, cu evoluția mentalităților și a legislațiilor. Pentru că legile Statului nu au coincis cu cele ale Bisericii și pentru că interesele lor erau de cele mai multe ori divergente, raporturile

---

¹ Specificul angajamentului bilateral sau sinalagmatic este faptul că de la data perfectării lui generează drepturi și obligații reciproce și interdependente între părți, obligația fiecărei părți avându-și cauza juridică în obligația celeilalte.

² Au existat perioade când viața religioasă era reglementată numai de papă, prin așa zisele bule papale, care de multe ori se îndreptau chiar împotriva principilor (Unam Sanctam, Ausculta filii...), dar, de asemenea, asistăm de-a lungul timpului la reacții dure ale principilor (Recursus ad principem, Placetum regium, Legile lui Iosif al II – lea...).

celor două puteri au fost de multe ori tensionate și chiar s-a ajuns la conflicte extrem de grave. Rivalitatea celor două puteri a fost atât de mare în trecut, încât ea a sfâșiat de mai multe ori unitatea lumii creștine.

Pentru a pune capăt acestor conflicte, pentru a asigura pacea, cele două părți au trebuit să fixeze în scris condițiile relațiilor lor. Așadar, urmărindu-se reglementarea problemelor care interesau în același timp atât puterea bisericească cât și cea statală, s-a ajuns la încheierea de concordate care au tratat de-a lungul timpului cele mai diverse teme. Amintim căsătoria, educația religioasă, organizarea eparhiilor, numirea clerului superior și parohial, educarea viitorilor clerici, organizarea congregațiilor și ordinelor monahale, recunoașterea Bisericii Romano-Catolice ca persoană de drept public spre a fi subiect de drepturi juridice și altele.

Dacă facem o comparație a temelor dezbătute în vechile concordate și cele dezbătute în acordurile și concordatele recente, constatăm că temele din acordurile recente corespund unor abordări diferite ale relației Biserică-Stat. În zilele noastre, acordurile trebuie să definească atitudinea statului democratic față de religii și față de manifestările lor sociale, îndeosebi libertatea religioasă, egalitatea cetățenilor și laicitatea. Dintre temele care au făcut în ultimii douăzeci de ani obiectul unor concordate ale Vaticanului cu diverse state, le amintim pe următoarele: școlile și alte bunuri ale Bisericii (Malta, 1993), recunoașterea efectelor civile ale căsătoriilor canonice (Malta, 1993), asistența religioasă a forțelor armate și de poliție a frontierei (Ungaria, 1994), crearea unui ordinariat militar în Republica Venezuela (1994), chestiuni de interes comun în Țara Sfântă (Spania, 1994), colaborarea în domeniul educației și al culturii (Croatia, 1996), convenție monetară între Uniunea Europeană și Statul Vatican (2009).

II. RAPORTURILE VATICANULUI CU FRANȚA ÎN EVUL MEDIU. CONCORDATELE FRANCEZE

II.1. Concordatul de la Worms din 1122

Relațiile dintre puterea temporală și cea spirituală, în perioada imediat următoare reformei gregoriene, au fost extrem de tensionate datorită dorinței papalității de a elibera instituțiile Bisericii de sub dominația laică, datorită dorinței papei de a-și afirma independența puterii spirituale și de a-și afirma deplinătatea puterii pontificale asupra puterii temporale. Din această cauză s-a ajuns la binecunoscuta ceartă pentru investitură³ în care s-au înfruntat, pentru început, papa Grigore al VII-lea (1073-1085) și împăratul Germaniei Henric al IV – lea (1056-1105). Ulterior, datorită intransigenței papilor în ceea ce privește investitura laică s-a ajuns la discuții aprinse între suveranii occidentali și papalitate, care uneori au dus la ruperea relațiilor dintre papă și suverani.

---

³ Investitura era actul prin care regele sau marele senior pune pe episcop în posesia bunurilor aparținătoare eparhiei sale. Conflictul a apărut deoarece papa pretindea că împărații sau regii nu au dreptul să investească pe episcopi cu „cârjă” sau „inel”, sau cu alte insigne pe abați deoarece aceste simboluri reprezentau jurisdicția spirituală a episcopului; inelul simboliza logodirea episcopului cu Biserica, iar cârja îndoită simboliza puterea de jurisdicție pe care o primea episcopul.

Cel care a reușit să soluționeze divergențele dintre puterea temporală și cea spirituală a fost episcopul Yves de Chartres, prin teoria celor două acte de investitură, investitura laică, pe baza căreia se acorda feuda, și investitura spirituală, care acorda prerogativele religioase. Altfel spus, potrivit acestei teorii regele putea investi pe episcopul ales de cler și de popor cu condiția ca el să nu aibă intenția de a-i conferi și prerogativele spirituale, investitura sa neavând nicio forță sacramentală.

Ca urmare a teoriei amintite anterior se încheie acorduri cu regele Franței, cu regele Angliei și în cele din urmă primul Concordat din istorie, Concordatul de la Worms din 1122 sau „*tranzacția calixtină*”, care punea capăt luptei pentru investitură. Încheiat între papa Calixt al II-lea și împăratul Germaniei Henric al V-lea, actul de la Worms a fost o convenție bilaterală a două puteri egale, având caracterul juridic de contract pacificator. Prin el s-a pus capăt unor lupte de concepții, iar hotărârile lui au fost obligatorii pentru toate statele apusene până în anul 1303.

II.2. Concordatele de la Konstanz, din 1418

Secolul al XV-lea a fost pentru Biserica apuseană secolul încercărilor de reformă. Datorită organizării sale și datorită politicii duse de papi, s-a format opinia potrivit căreia era imperios necesară o reformare a papalității. Părerea generală era că papa, ca reprezentant al Bisericii, nu trebuia să mai fie un monarh absolut, el având datoria să se amestece doar în afacerile bisericești, nu și în cele seculare; avea loc în acea perioadă începutul consolidării statelor naționale care nu mai puteau admite imixtiuni ale papalității în afacerile lor interne. De asemenea, un alt motiv al necesității reformei erau și marile abuzuri făcute de cler, care nu mai era controlat de papă. Mai grav era faptul că însși papii făceau abuzuri care le aduceau împotrivirea creștinilor.

Dorința înlăturării tuturor relelor din Biserică a dus la ideea unei reforme „*in capite et in membris*” prin convocarea unui conciliu care să fie superior autorității papale. În anul 1414 s-a convocat Conciliul de la Konstanz, unde s-a abordat și reforma disciplinei eclesiastice. După încercările zadarnice de reformă generală, papa Martin al V-lea a consimțit să trateze separat cu fiecare „națiune” prezentă la conciliu. În urma tratatelor papa a încheiat o serie de concordate favorabile Statelor catolice: unul cu națiunea germană, care cuprindea Polonia, Ungaria și Scandinavia, unul cu națiunile latine, care cuprindea Franța, Italia, Spania și unul cu Anglia.

Concordatele încheiate de papa Martin al V-lea în 1418, la Conciliul de la Konstanz, ni s-au păstrat sub denumirea de Concordatul germanic, francez și englez. Ele nu erau concordate în înțelesul obișnuit al cuvântului, deoarece acestea nu s-au încheiat între papă și un Stat politic, ci între papă și reprezentanții bisericilor națiunilor respective. Ele nu precizează raportul Bisericii cu Statul, ci stabilesc numărul cardinalilor, taxele pe care le poate lua papa, vorbesc despre dispensele și indulgențele pe care le poate da acesta. De fapt, majoritatea subiectelor tratate constituie favoruri acordate Statelor catolice în scopul „*renunțării*” acestora la reforma Bisericii cerută de principi. Din aceste concordate deducem relele ce

bântuiau în acea perioadă Biserica, constatăm faptul că ele au fost „privilegii” date de papă și că națiunile doreau să se apere contra lăcomiei curiei de la Roma.

II.3. Concordatul de la Bologna, din 1516

De-a lungul celei de-a doua jumătăți a secolului al XV-lea relațiile între Sfântul Scaun și Guvernul francez au fost tulburate de Sancțiunea Pragmatică de la Bourges⁴. Acest document, care a emanat din inițiativa unilaterală a Guvernului regal, a fost o lovitură grea dată curiei papale, atât de natură dogmatic-canonice, cât și de natură financiară, el tinzând la înlăturarea abuzurilor de la curie, la limitarea puterii papale. Neputând fi admis de către Biserica Romană, deoarece reproducea dispoziții conciliare respinse și socotite eretice, papalitatea a dus o luptă permanentă pentru abolirea acestui act nedorit.

Rezolvarea conflictului dintre puterea temporală și cea spirituală a avut loc abia în anul 1516 când regele Francisc I (1515-1547) a suprimat Sancțiunea Pragmatică, iar papa Leon al X-lea (1513-1521) a făcut mai multe favoruri regelui. Prin anexarea unei ordonanțe regale, care a fost promulgată în Franța ca lege de stat, s-a încheiat actul concordatar din 1516.

Prin Concordatul din 1516 de la Bologna s-a revocat așadar *Sancțiunea Pragmatică de la Bourges*, iar regele a primit în schimb drepturi considerabile. Mai precis, prin Concordat s-a anulat complet practica electivă, aceasta fiind înlocuită cu numirea regală și investitura papală, s-a ajuns la suprimarea expectativelor⁵, a mandatelor apostolice⁶, s-au luat hotărâri de ordin disciplinar și moral, etc.

Marele avantaj al Concordatului din 1516 era legat de faptul că el fixa în chip bilateral raporturile celor două puteri. El nu mai ignora autoritatea Sfântului Scaun cu privire la Biserica Franței și nu mai purta, prin urmare, atingere principiului de unitate al Bisericii Romano-Catolice. Marele dezavantaj era acordarea unei puteri exorbitante regelui. Concordatul de la Bologna i-a oferit regelui controlul asupra numirii a aproximativ o sută de episcopi și arhiepiscopi și aproximativ cinci sute de abazi și stareți, ceea ce a constituit un izvor de abuzuri.

Dezvoltarea Bisericii franceze, ulterioară Concordatului de la Bologna din 1516, s-a făcut în sensul principiilor stipulate în Sancțiunea Pragmatică și în sensul punctelor favorabile din Concordatul lui Francisc I cu papa Leon al X-lea.

---

⁴ Ordonanța regală din 7 iulie 1438 este cunoscută în istorie sub numele de „*Sancțiunea Pragmatică de la Bourges*”. Ea declara aplicabile în Franța 23 de canoane ale Conciliului de la Basel, majoritatea fiind cele referitoare la limitarea puterii papale. În introducerea ordonanței regele Carol denunța abuzurile comise sau tolerate de către papă, precizând că bisericile Franței sunt victime ale unei lăcomii nesățioase. El se plângea că tezaurul trece în „regiuni străine”, acuza curia romană de „uzurpări grave”, de „întreprinderi intolerabile” și mai ales se plângea de rezerve și expectative.

⁵ Prin expectativă se înțelegea promisiunea pe care o făcea papa unui cleric de a-i acorda un beneficiu ce nu era încă vacant.

⁶ Mandatul apostolic era ordinul pe care îl dădea papa colatorului unui beneficiu, de exemplu unui episcop, ca să dea acest beneficiu unui cleric determinat. În felul acesta papa se substituie colatorului, fapt ce dădea naștere la abuzuri.

III. CATOLICISMUL ÎN FRANȚA DE LA REVOLUȚIA FRANCEZĂ LA REGIMUL CONCORDATAR DIN 1801

III.1. Repercusiunile imediate ale mișcării revoluționare asupra vieții bisericești din Franța

Catolicismul francez, înfloritor la sfârșitul secolului al XVIII-lea și considerat religie dominantă și religie a regelui, a fost zdruncinat de acte de violență și de o extremă cruzime. O mare persecuție împotriva religiei a făcut atunci ravagii, Biserica fiind una din instituțiile care a avut foarte mult de suferit.

Cele dintâi acțiuni ale Adunării Constituante (1789-1791) s-au îndreptat împotriva Bisericii. Ea s-a ocupat mai întâi de bunurile bisericești. Printr-un decret datat în 24 noiembrie 1789, toate bunurile bisericești au trecut în proprietatea națiunii. Apoi, ca urmare a dorinței de egalitate a cetățenilor, la 4 august 1789 toate privilegiile de clasă au fost desființate, fapt ce a afectat direct Biserica Catolică. Dijma este desființată la 11 august, iar pe baza celor două legi se trece la exproprierea averilor bisericești, la reducerea numărului episcopilor, la desființarea mănăstirilor.

Anul 1790 este unul și mai rău pentru Biserica Romano-Catolică din Franța. Decretul din 13 februarie 1790 interzice a se face jurăminte solemne de călugărie și suprimă toate ordinele în care sunt făcute acest gen de jurăminte, adică toate ordinele călugărești, toate acelea de canonici regulați și toate ordinele de călugări care trăiesc din cerșit.

La 12 iulie 1790 este votată *Constituția civilă a clerului*, o lege fundamentală, care a afectat profund catolicismul francez și a demonstrat lipsa de armonie dintre Stat și Biserică în epoca modernă. Nu numai Concordatul cu papa era rupt unilateral, dar, și mai rău, Biserica Franței era despărțită de Roma în virtutea legii. Ea era condamnată la schismă, aceasta devenind repede obligatorie.

Elementul religios în Revoluția franceză a fost destul de important și, de aceea, mulți istorici au acordat o deosebită atenție acestei problematici. Conflictul dintre Guvernul revoluționar și clerul catolic s-a manifestat la 4 aprilie 1791, când biserica Sainte-Geneviève a fost transformată în Pantheon civil și la sărbătoarea Înălțării (2 iunie 1791), când a avut loc o confruntare în biserica Theatinelor din Paris, confruntare calmată doar prin intervenția comandantului Gărzii Naționale. Clerul fidel papei a trebuit să-și conducă credincioșii în ilegalitate, iar episcopii își păstoreau diocesele din exil prin vicari generali. Pentru credincioșii francezi atașați de Biserică, persecuția a transformat imaginea clerului, iar Biserica a fost considerată martiră.

Totuși exista încă o anumită libertate religioasă. Până în toamna anului 1793 majoritatea bisericilor rămăseseră deschise. Misa duminicală era celebrată, sacramentele erau administrate atât de preoții schismatici cât și de cei ce au refuzat jurământul. Cultul a fost diminuat, dar nu nimicit.

Toate eforturile celor trei regimuri succesive de teroare, cel din anul I (1792-1793), cel din anul II (1793-1794) și cel al Convenției termidoriene și al Directoratului fructidorian, s-au concentrat în a împiedica prin toate mijloacele exercitarea normală a cultului, în dorința de a elimina încetul cu încetul

religia revelată din conștiința națională, făcând educația acestei conștiințe nu numai printr-un sistem laic de învățământ, ci și prin organizarea de sărbători civice în forma cultului decadar, care era o religie națională.

La 6 noiembrie 1793, în cadrul Constituantei s-a cerut întemeierea unei religii laice. Apare cultul Rațiunii, instaurat oficial prin ceremonia din 10 noiembrie de la catedrala Notre-Dame.

Nemulțumit de noul cult înființat, Robespierre a determinat Convenția să voteze în decembrie 1793 principiul libertății cultelor, măsură pregătitoare pentru „*cultul Ființei Supreme*”. Sub influența lui, acest cult a fost decretat de către Convenție la 7 mai 1794 ca religie de Stat.

Persecuția împotriva creștinismului a fost înspăimântătoare. Dacă nu ar fi existat rezistență din partea clerului din partea călugărilor și a călugărițelor, din partea creștinilor, ea ar fi nimicit tot, sau aproape tot. Asumarea acestei rezistențe de către clerici și mireni a fost capitală, manifestându-se sub forma refuzului. Refuzul clerului de a depune jurământul schismatic, refuzul călugărilor și călugărițelor de a renunța la monahism înființându-și mănăstiri clandestine, refuzul credincioșilor de a-i primi în parohii pe noii preoți care au depus jurământul. Sufletul rezistenței însă, considerăm a fi fost Biserica clandestină.

În ciuda acestei rezistențe, măsurile luate împotriva creștinismului într-o perioadă relativ scurtă de timp au slăbit puterea și statutul Bisericii galicane în societate; puterea ei a fost mult diminuată. Practic, nu mai exista o Biserică națională în Franța, ci mai multe secte printre care se găsea și galicanismul. Se încerca prin toate mijloacele posibile o separare a Bisericii de Stat și o distrugere a credinței revelate, lucru ce s-a și reușit într-o bună parte atât în anii de început ai Revoluției, cât și ulterior prin legi ale autorităților.

III.2. Regimul separației și noua situație religioasă

După măsurile extrem de dure care au fost luate împotriva Bisericii galicane în cei dintâi ani ai Revoluției, anul 1795 aduce o separare a acesteia față de Stat, perioadă care va dura până la încheierea actului concordatar din 1801, prin care se vor reglementa relațiile dintre Stat și Biserică pe întreaga perioadă a secolului al XIX-lea.

Încă din 18 septembrie 1794, în numele Comitetului de Finanțe, la inițiativa lui Cambon, s-a votat suprimarea bugetului cultelor, argumentându-se această propunere prin faptul că Statul trebuia să fie independent de orice religie. Toată justificarea acestei legi era una economică, însă era de fapt un mijloc de luptă împotriva Bisericii Catolice, pentru că prin ea nu se inspira niciun pic de bunăvoință pentru catolicism.

În 3 ianuarie 1795, la Alby, se interzice orice exercițiu al cultului în regiune. Mai mult, în 27 noiembrie 1795, Convenția a votat laicizarea învățământului primar. Religia era scoasă din școli și înlocuită cu studiul *Declarației drepturilor omului* și al Constituției. Așadar se poate observa că acest creștinism, care nu a putut fi distrus prin forță, trebuia să fie distrus prin educație, prin cultură și chiar prin patriotism.

Creștinismul putea să fie distrus numai prin instituții și învățământ, iar pentru o laicizare și mai accentuată s-a propus de către Marie-Joseph Chemier să se instituie în fiecare decadă o sărbătoare civică în

toate comunele Republicii, făcându-se prin acestea o instrucție morală a populației. În ciuda acestui fapt, datorită rezistenței și protestelor clerului, din ianuarie 1795 bisericile încep să se deschidă și clerul constituțional reintră în funcție. Această mișcare de reînviere religioasă încet începe să se generalizeze.

La 21 februarie 1795, printr-un decret se acorda libertate legală catolicismului, dar nu în totalitate. În el era declarată religia catolică intolerantă, dominatoare, puerilă și absurdă. Se afirma astfel planul de a înlocui creștinismul cu religia naturală, dar această acțiune trebuia să fie făcută prin libertate și în același timp printr-o lege competentă.

Legea din 3 ventôse, anul III, (21 februarie 1795) a proclamat libertatea tuturor cultelor. Prin această lege se afirmă clar faptul că Statul nu salarizează și nu adăpostește pe nimeni, el interzice orice ceremonie religioasă exterioară, orice semn exterior, orice inscripție exterioară, orice proclamație sau convocare publică.

Urmare a acestei legi a fost reapariția catolicismului peste tot printr-o mișcare spontană de resurecție la care s-au aliat cele două organizații paralele și dușmane: clerul refractar și clerul constituțional. Refractarii emigranți s-au reîntors, iar cei ascunși până atunci au reapărut în public cu o dorință puternică de redeșteptare a catolicismului.

Legea din 3 ventôse, anul III, (21 februarie 1795) a fost doar începutul în normalizare pentru că în data de 11 frairial, anul III, (30 mai 1795) în numele Comitetelor de guvernământ, să se hotărască restituirea bisericilor credincioșilor ca un mijloc de readucere a spiritelor la Republică. În schimbul acestei facilități s-a cerut ca agenții clerului să facă o declarație prin care afirmau că se vor supune legilor Republicii. Cetățenii puteau beneficia de biserici, dar aveau obligația de a le întreține și repara.

Această lege a avut darul de a reda cultul nu numai constituționalilor, ci și refractarilor. O circulară a Comitetului de legislație din 26 frairial, anul III, (14 iunie 1795) a venit să confirme acest lucru. Astfel, și clericii refractari, fideli papei, și-au putut relua activitatea fără opreliști. De fapt, chiar rivalitatea care a existat între refractari și constituționali a dus la o renaștere propriu-zisă a religiei catolice, dar mai ales la întoarcerea unei părți importante din populație la obișnuințele cultului.

În 7 octombrie 1796, Convenția a votat o lege a politicii generale a cultelor care de fapt unea la un loc toate legile precedente. Această lege a proclamat încă odată principiul libertății și al separării. Ea menținea o libertate religioasă pentru toți aceia care se supuneau legilor, lovind într-un fel în cei răzvrățiți care nu au acceptat schimbarea. Această lege a instituit regimul numit regimul Separației Bisericii de Stat, fiind definit în Constituția anului III prin articolul 354 astfel: *“Nimeni nu poate fi împiedicat să-și exercite cultul pe care și l-a ales, conformându-se legilor. Nimeni nu poate fi forțat să contribuie la cheltuielile unui cult. Republica nu salarizează pe nimeni.”*

Cu toate restricțiile cuprinse în el, decretul de mai sus constituia totuși un progres întrucât prin el dispărea orice fel de religie de Stat: Constituția civilă a clerului era abrogată, cultul Rațiunii și cultul Ființei supreme pierdeau caracterul lor oficial, persecuția pierdea din vehemența ei. Deci, prin această lege, și prin cele anterioare, Biserica își desfășura activitatea conform legilor Statului și fără a fi finanțată în vreun fel

de acesta, situație ce va dura timp de 7 ani până la Napoleon Bonaparte, care restabilește Biserica română în postura sa de Biserică dominantă.

IV. CONCORDATUL DIN 1801

IV.1. Principalii negociatori ai Concordatului din 1801

În data de 15 iulie 1801, la Paris, șase persoane reprezentând Sfântul Scaun și Guvernul francez au semnat convenția destinată să pecetluiască pacea religioasă în Franța. După laborioase tratative, Concordatul a fost semnat de către cardinalul Consalvi, arhiepiscopul Spina și canonistul Caselli în calitate de reprezentanți ai papei și de către Joseph Bonaparte, consilierul de Stat Cretet și abatele Bernier în numele lui Napoleon.

Din partea Sfântului Scaun, cardinalul Hercule Consalvi, secretar de Stat al papei Pius al VII – lea, a jucat un rol fundamental. El a ajuns să fie principalul negociator al Concordatului din 1801 cu Guvernul francez, deoarece primii doi delegați pentru negocierea actului concordatar nu au reușit să ajungă la o înțelegere cu Bonaparte în privința articolelor tratatului. Încă de la începutul implicării sale în negocieri, papa Pius al VII –lea i-a trasat cardinalului câteva principii de care să țină cont. Să obțină recunoașterea caracterului public și al libertății Bisericii catolice în Franța, să păstreze drepturile și prerogativele Bisericii, ale Sfântului Scaun și ale Pontifului roman. El a plecat cu grabă la Paris, în 6 iunie 1801 și a reușit să încheie munca de elaborare a Concordatului începută de monseniorul Joseph Spina și de părintele Charles-François Caselli, teolog experimentat, una dintre personalitățile care au participat la întregul proces al negocierilor actului concordatar.

De partea franceză Primul Consul Napoleon Bonaparte avea obiectivele sale și dorea să le atingă cu orice preț. El a fost de-a lungul săptămânilor de negocieri veritabilul interlocutor al cardinalului Consalvi și a intervenit constant în derularea negocierilor. Persoana cheie a medierii a fost abatele Bernier, omul care a avut un rol esențial în pacificarea de la Vendée. Remarcându-i capacitățile de negociator, în septembrie 1800 Bonaparte s-a hotărât să-i încredințeze pregătirea Concordatului cu Sfântul Scaun. Este trimis la Paris, unde începe negocierile cu cardinalul Spina.

În cursul fazei finale și cea mai tensionată a dezbaterii a intervenit în negocieri Joseph Bonaparte, fratele Primului Consul, care a făcut dovadă de credincioșie și bun simț, și mai ales a exersat o influență benefică asupra șefului guvernului. În fine, pentru a completa delegația franceză a intervenit în ultimele zile consilierul de Stat Cretet, în care Primul Consul avea toată încrederea.

Deși nu a făcut parte dintre negociatorii însărcinați să pregătească Concordatul, trebuie să-l amintim aici și pe cardinalul Caprara, ambasador al Sfântului Scaun pe lângă Guvernul francez, însărcinat cu punerea în aplicare a Concordatului și pe consilierul de Stat, Portalis, însărcinat de Bonaparte să regleze cel mai repede posibil executarea Concordatului.

IV.2. Negocierile Concordatului francez din 1801

Imediat după preluarea puterii de către Napoleon Bonaparte au început o serie de reforme în toate domeniile societății franceze, reforme care nu au ocolit nici Biserica. Alegerea cardinalului Grégoire-Barnabé Chiaramonti, episcop de Imola, sub numele de papa Pius al VII-lea, în 14 martie 1800, a fost considerată de noul conducător al Franței un bun prilej pentru începerea unor negocieri necesare reglementării relațiilor dintre Stat și Biserică.

Natura motivelor care l-au determinat pe Napoleon să înceapă demersurile și să încheie un concordat cu Papalitatea aveau la bază dorința lui de a face să înceteze diviziunile religioase în Franța. El vedea în realizarea acestui deziderat strict avantajul politic, obiectiv pe care el însuși l-a confirmat.

Conștient fiind de avantajele restabilirii catolicismului în Franța, Napoleon Bonaparte a abordat acest subiect imediat după preluarea puterii, în 9 noiembrie 1799. Încă din luna mai 1800, în cadrul unei conversații cu cardinalul Martiniana, pe care îl întâlnește la Vercelli, după victoria de la Marengo, Primul Consul își exprimă ferma sa hotărâre de a începe cu papa negocieri pentru restabilirea cultului catolic.

Informat de către cardinalul Martiniana asupra intențiilor Primului Consul, papa Pius al VII-lea răspunde pozitiv la oportunitatea de a restabili catolicismul în Franța și numește în luna iulie pe cardinalul Joseph Spina ca negociator șef. Ca ajutor în aceste negocieri importante, Spina îl avea pe François Caselli. De fapt, Caselli nu fusese primul ales pentru a-l ajuta pe Spina. Negocierile ar fi trebuit să se deschidă la Vercelli, și papa îl numise pe Martiniana ca al doilea reprezentant, dar datorită faptului că sediul negocierilor s-a mutat la Paris, din inițiativa Primului Consul, papa a bănuț că Guvernul francez voia să-i îndepărteze de influențele romane pe reprezentanții Sfântului Scaun și l-a înlocuit pe Martiniana cu părintele Caselli, în care spera să găsească un mai bun negociator.

Primul Consul l-a ales ca negociator principal pe abatele Etienne-Alexandre Bernier ale cărui abilități fuseseră puse în evidență în luna ianuarie, când a avut un rol deosebit în pacificarea de la Vendée. Așa se explică chemarea sa de la Maine-et-Loire la Paris la începutul lunii septembrie.

Negocierile între Bernier și Spina s-au deschis în noiembrie 1800, iar cei doi reprezentanți credeau că pot să ajungă rapid la un acord în ciuda numeroaselor teme care trebuiau lămurite: demisia generală a episcopatului francez, problema bunurilor eclesiastice și a salarizării clerului de către stat, problema preoților căsătoriți, importanța ce trebuia data locului catolicismului în Stat, reorganizarea diocazelor, problema reducerii numărului episcopilor și găsirea unei formule pentru jurământul de fidelitate față de Constituție...etc. Situația nu a fost însă așa cum s-a crezut inițial. Negocierile au fost lungi și anevoioase, de cele mai multe ori chiar tensionate, ajungându-se la redactarea a nu mai puțin de 8 proiecte de Concordat, atât din partea reprezentanților papei, cât și ai lui Napoleon.

După laborioase tratative, care adesea au amenințat să fie rupte, Concordatul a fost semnat în 15 iulie 1801 și trimis la Roma pentru a fi cercetat de întreg colegiul cardinalilor. Supunându-se dorinței papei, Concordatul a fost aprobat în 15 august 1801, prin bula *Ecclesia Christi*, deși el conținea o mulțime de puncte defavorabile papalității.

Redactat în franceză și latină, Concordatul de la 1801 nu a fost publicat imediat după semnarea lui, ci abia în 18 aprilie 1802 împreună cu așa numitele „*Articles organique de la Convention du 26 Messidor an IX*”, care limitau controlul papei asupra episcopilor francezi și măreau controlul statului asupra activităților clerului în ansamblu.

IV.3. Prevederile Concordatului francez din 1801

Concordatul francez din 1801 a fost un contract sinalagmatic înfăptuit între puterea temporală și cea spirituală, fiind în același timp lege a Statului și lege a Bisericii. Dacă comparăm textul actului concordatar de la 1801 cu cel al Concordatului de la 1516, precum și cu concordatele mai recente încheiate de papalitate cu Statele catolice, constatăm că redactarea actului încheiat între Napoleon Bonaparte și papa Pius al VII-lea a fost foarte scurtă, limitându-se doar la a exprima necesarul. El cuprinde un preambul și 17 articole care stipulau că: religia catolică este religia majorității cetățenilor francezi, că ea va fi exercitată liber în Franța conformându-se regulamentelor de poliție, că se va face o nouă împărțire a diocезelor unde vor fi numiți noi titulari, că episcopii și clericii din treapta a doua vor depune jurământul de credință, că se va rosti la sfârșitul serviciului divin o rugăciune pentru Republică și consulii ei, că se va face o nouă delimitare a parohiilor, că numirea preoților se va face de către episcopi, că episcopii vor putea să aibă un colegiu de canonici în catedralele lor și un seminar pentru eparhiile lor, că bisericile mitropolitane, catedrale, parohiale și celelalte neînstrăinate necesare cultului vor fi puse la dispoziția episcopilor, că Sanctitatea Sa nu va tulbura în niciun fel pe cumpărătorii bunurilor eclesiastice înstrăinate, că Guvernul va asigura un salariu convenabil episcopilor și preoților, că Guvernul va lua măsuri ca romano-catolicii francezi să poată să facă donații în favoarea bisericilor, că Sanctitatea Sa recunoaște Primului Consul al Republicii franceze aceleași drepturi și prerogative de care se bucura pe lângă ea și vechiul Guvern, că părțile contractante convin ca, în cazul când unul din succesorii Primului Consul actual n-ar fi catolic, drepturile și prerogativele menționate în articolul precedent precum și numirile de episcop vor fi determinate cu privire la el printr-o nouă convenție.

În ciuda faptului că nu obținuse o adevărată satisfacție asupra niciunui punct, fiind nevoit în timpul negocierilor să cedeze la majoritatea dintre ele, bucuria papei Pius al VII-lea a fost mare. Întrucât înțelesese că momentul era neprielnic pentru a fi intransigent, el s-a mulțumit cu avantajele reale obținute pentru Biserică prin încheierea Concordatului din 1801: situația oficială a Bisericii, distrugerea regimului politico-religios stabilit de Revoluție, sfârșitul schismei, dreptul papei de a institui episcopi etc.

Semnat în 15 iulie 1801 de către reprezentanții celor două puteri, Concordatul francez din 1801 a fost publicat abia în 8 aprilie 1802. Această întârziere de nouă luni a Guvernul francez s-a datorat dorinței acestuia de a elabora o adevărată reglementare a cultelor, care se baza abuziv pe textul primului articol al convenției. Acesta dădea posibilitatea ca Guvernul să limiteze activitatea publică a Bisericii prin „*reglementări de poliție pe care Guvernul le va crede necesare pentru liniștea publică*”. Când Talleyrand

a supus Tribunalului și Corpului legislativ textul Concordatului nu a făcut-o decât însoțindu-l cu regulamentul pe care Portalis îl elaborase la cererea sa și pe care îl cunoaștem sub denumirea de *Articolele organice*. Prin mijlocirea acestei reglementări Talleyrand reușea să neutralizeze cea mai mare parte a concesiilor pe care Bonaparte le făcuse Sfântului Scaun și din aceeași lovitură își asigura votul Camerelor, puțin favorabil religiei. Așadar, având în sprijin acest articol, Statul francez a emis, fără acordul papei, o serie de reglementări care au reprezentat în realitate o adevărată constituție dată Bisericii. Ele au format practic o lege care cuprindea detaliile de aplicare ale celor 17 articole din Concordatul de la 1801.

Dacă Concordatul francez a fost un tratat negociat de cele două puteri, *Articolele organice* au fost opera exclusivă a puterii temporale. Ele erau în număr de 121 (77 priveau cultul catolic, iar 44 cultul protestant) și formau o lege cu caracter unilateral, care a rămas în vigoare până în momentul separării.

Cele 77 articole organice privitoare la cultul catolic, inspirate din dorința de a pune mâna pe terenul cedat papei, de plasare a Bisericii sub dependența Statului, au fost grupate în patru titluri:

Titlul I trata în 8 articole despre „*regimul Bisericii Catolice în raporturile generale cu drepturile și poliția de Stat*”, ele luând naștere din ideea subordonării Bisericii Statului.

Titlul II, structurat în cinci secțiuni, se ocupa de slujitorii cultului. Regăsim aici, din aceeași voință de a subordona Biserica, pătrunderi ale Statului în domeniul spiritual.

Titlul III trata despre cult (art. 39-57).

Titlul IV cuprindea problema delimitării arhiepiscopiilor, episcopiilor și parohiilor, problema edificiilor destinate cultului și problema salarizării săvârșitorilor cultului.

Articolele organice ale cultului catolic constituie, spre deosebire de Concordat, doar o lege civilă, și nu și una a Bisericii, fiindu-le negată orice valoare legală întrucât, pe de o parte nu au fost recunoscute și aprobate de papa Pius al VII-lea, iar pe de altă parte pentru că au fost prezentate Adunărilor ca și cum ar fi fost negociate și ratificate de Sfântul Scaun.

Votat în 18 germinal, anul X (8 aprilie 1802), regimul concordatar, format din *Concordatul de la 1801* și *Articolele organice*, a fost pus în vigoare începând din 28 germinal, anul X (18 aprilie 1802). De la această dată legile care constituiau regimul așa numit al separării au fost abrogate.

V. CONCORDATELE FRANCEZE DIN 1813 ȘI 1817

V.1. *Concordatul de la Fontainebleau din 1813*

Publicarea Concordatului francez din 1801 împreună cu așa numitele „*Articles organiques de la Convention du 26 Messidor an IX*” a dus încă din 1802 la încordarea relațiilor dintre Papa Pius al VII-lea și Napoleon Bonaparte. În ciuda primelor divergențe, Concordatul francez din 1801 a fost aplicat corect în primii ani ai secolului al XIX-lea, cele două puteri înțelegându-se asupra respectării celor 17 articole ale actului concordatar.

Primele probleme reale legate de punerea în aplicarea a actului concordatar au apărut odată cu refuzul papei de a încheia englezilor porturile Statului Pontifical. Acest motiv era deosebit de însemnat întrucât Napoleon avea nevoie ca Pius al VII-lea să renunțe la neutralitatea papală și să-l ajute în războiul contra Rusiei și Angliei. El avea nevoie să găsească în Roma un aliat fidel din punct de vedere militar și politic, dar papa refuza acest lucru. Din această cauză conflictul a degenerat și s-a ajuns ca în noaptea de 5 spre 6 iulie 1809 Suveranul Pontif să fie arestat.

Învins în problemele temporale, papa Pius al VII-lea a refuzat să mai îndeplinească vreo funcție papală, încercând să continue lupta pe plan spiritual. Motivând că nu se găsește în libertate și că e despărțit de consilierii săi cu care se sfătuia în privința recomandărilor primite pentru episcopat, papa Pius al VII-lea a refuzat instituirea canonică a noilor episcopi propuși de Napoleon Bonaparte conform Concordatului din 1801. Acest fapt l-a determinat pe Napoleon Bonaparte să convoace în 16 noiembrie 1809, în scopul rezolvării acestei probleme, o comisie de clerici prezidată de cardinalul Fesch. O altă comisie s-a întrunit în 1811, iar în cele din urmă s-a ajuns la convocarea unui Conciliu național în 17 iunie 1811, care avea ca obiectiv reglementarea problemei în cauză.

După dezbateri tensionate pe tema instituirii canonice s-a ajuns la o soluționare favorabilă intereselor Primului Consul. Conform articolului 5 din decretul semnat de participanții la conciliul național, o delegație alcătuită din șase episcopi a plecat în 22 august la Savona pentru a obține din partea papei aprobarea modificărilor privind investitura canonică acordată de mitropolit în caz de necesitate. Începute la 1 septembrie 1811, discuțiile dintre delegații conciliului și papă s-au încheiat în 20 septembrie. Pius al VII-lea a acceptat modificările, dar avea pretenția ca investitura să fie făcută în numele Suveranului Pontif în timpul căruia aceasta va avea loc, iar mitropolitul să trimită fără întârziere la Roma actele autentice prin care să se constate că toate formalitățile obișnuite au fost împlinite.

În ciuda faptului că delegația plecată la Savona a obținut rezultatul dorit, ea nu a respectat toate instrucțiunile lui Napoleon. Breful redactat de papă în 23 septembrie 1811, ca o concluzie a celor întâmplate la Savona, era conceput după principiile supremației papale și omitea câteva din prescripțiile prevăzute în instrucțiunile împăratului. Însuși numele conciliului din 1811 nu era precizat, dar lăsa să se înțeleagă că „*sinodul nu lucrase decât din inspirația și sub autoritatea papei*”. Bonaparte, nemulțumit că instrucțiunile sale nu fuseseră respectate, a poruncit delegației trimise la papă să nu părăsească orașul Savona.

În primăvara anului 1812 Pius al VII-lea a transferat la Fontainebleau, unde avea să locuiască până în vara anului 1813. Este locul unde papa, frământat de grijile Bisericii și ale Statului pontifical, lipsit de cardinalii săi apropiați cu care se sfătuia, intimidat de însuși împăratul Napoleon Bonaparte, care se întorsese înfrânt din Rusia și care se îngrijora de situația prilejuită de pierderea prestigiului, a semnat la 25 ianuarie 1813 un nou Concordat.

Bucuria împăratului provocată de încheierea noului act concordatar nu a durat însă mult timp. Înconjurat din nou de cardinalii săi Di Pietro, Consalvi, Pacca și Gabrielli, care au fost eliberați în momentul semnării actului concordatar și cu care probabil s-a și sfătuit în privința actului semnat,

frământat de puternice muștrări de conștiință din cauza concesiilor făcute, papa Pius al VII-lea a hotărât să-și retracteze semnătura.

Înfrângerile militare din 1813 l-au determinat pe Napoleon să încerce o apropiere de Pius al VII-lea pentru continuarea tratativelor în vederea reglementării problemelor Bisericii din Franța. În 20 ianuarie 1814 Bonaparte a recunoscut suveranitatea papei asupra Romei și încep astfel noi negocieri. Tratatul a fost însă de scurtă durată deoarece la 6 aprilie 1814 Napoleon a trebuit să-și semneze abdicarea. Totuși, în această scurtă perioadă de timp, papa a obținut restaurarea Statului Papal precum și reîntoarcerea sa la Roma în 24 mai 1814, unde a intrat triumfător și s-a instalat în vechea sa reședință.

Odată cu abdicarea împăratului Napoleon Bonaparte, Concordatul din 1813 a fost desființat, el neapucând să fie aplicat niciodată. Raporturile dintre Stat și Biserică au continuat să fie determinate de Concordatul francez din 1801.

V. 2. *Noua reglementare a relațiilor dintre Stat și Biserică în Concordatul din 1817*

Restabilirea regalității prin alegerea lui Ludovic al XVIII-lea ca rege al Franței a dus la o nouă etapă în istoria relațiilor dintre Stat și Biserică, etapă de care papalitatea a încercat să profite. Nu s-a ajuns la restabilirea situației Bisericii anterioare Revoluției, dar s-a ajuns la acordarea unor noi drepturi pentru Biserică. În Charta din 4 iulie 1814, în articolele 4 și 5 ale acesteia, Ludovic al XVIII-lea recunoștea religia romano-catolică, apostolică și romană ca fiind „religie de Stat”, ca sub vechiul regim. Mai mult, considerându-se „*succesor al strămoșilor săi și nu al uzurpatorului Napoleon*” și dorind să facă uitate urmele Revoluției, noul rege al Franței a propus papei încheierea unui nou concordat, care să elimine obstacolele ce se opun binelui religiei.

Disputele negocierilor s-au purtat în jurul câtorva teme de interes maxim precum reconstituirea diocazelor suprimate, reînnoirea completă a episcopatului, abolirea *Articolelor organice*, trimiterea unui legat în Franța, etc. Divergențele au apărut însă relativ repede, iar cele două părți au întrerupt discuțiile.

Reînceperea tratativelor are loc la 9 iunie 1816, iar la 25 august 1816, după lungi negocieri, ambasadorul francez de la Roma, ducele Blacas și Consalvi, au redactat un text de paisprezece articole. Printre principalele dispoziții se preciza faptul că actul concordatar din 1801 este restabilit, cel din 1801 nu este nici dezaprobat și nici revocat în mod expres, dar „*încetează să aibă efect*”, se preciza o nouă delimitare a eparhiilor. Articolele organice urmau să fie abolite, episcopii care nu s-au supus în 1801 trebuiau să demisioneze, episcopii concordatari foști constituționali și care în ultimii ani căzuseră din nou în vechile erori trebuiau să facă penitență, regele trebuia să dea explicații satisfăcătoare asupra importanței jurământului pe Constituție, impus în Franța chiar senatorilor eclesiastici.

Deși fusese semnat atât de rege cât și de papă, Concordatul din 1817 avea nenumărați contestatari care nu pierdeau ocazia să demonstreze că actul negociat în 1817 era în contradicție cu Dreptul public, cu principiile regimului constituțional, cu libertățile Bisericii galicane și cereau prezentarea actului concordatar Camerelor pentru a putea fi examinat și aprobat de acestea.

Întrucât punerea în vigoare a Concordatului a eșuat în urma opoziției Camerelor, acesta a fost abandonat. Însuși papa Pius al VII-lea, dezamăgit de nereușita negocierilor, a făcut cunoscută suspendarea Concordatului din 1817 în Consistoriul din 23 august 1819, relațiile dintre Stat și Biserică urmând a fi determinate de Concordatul din 1801.

În deceniile următoare domniei lui Napoleon și mai cu seamă a celei lui Ludovic al XVIII-lea, statutul juridic al cultelor a devenit un subiect de prim ordin în disputele politice. S-a ajuns în cele din urmă ca în 9 decembrie 1905 să se voteze Regimul separației, trecându-se astfel la denunțarea actului concordatar din 1801.

VI. SIMILITUDINI ȘI DEOSEBIRI ÎNTRE CONCORDATUL FRANCEZ DIN 1801 ȘI CONCORDATUL STATULUI ROMÂN CU VATICANUL

Teologii romano-catolici încearcă să ofere definiții actelor concordatate care să fie dependente de sensul etimologic al cuvântului „*concordat*”, având tendința de a-i restricționa sensul la acte eminentemente pozitive de armonizare a unor deziderate commune ale Bisericii Romano-Catolice și ale statelor suverane. Analiza celor două Concordate de la 1801 și 1927 ne relevă faptul că ele sunt ceva mai mult decât niște convenții internaționale amiabile, reprezentând mai degrabă încercări de a reglementa juridic raporturile de autoritate între două puteri suverane distincte.

Situația politică a Franței și a României, precum și situația Bisericii Romano-Catolice din aceste două state, reclama necesitatea încheierii unui concordat. Papalitatea a reprezentat întotdeauna o puternică forță de influență pe plan european, fapt pentru care încheierea unui acord cu aceasta, atât pentru România, care își realizase marile deziderate istorice, cât și pentru Franța aflată la apogeul imperialismului ei, reprezenta un act necesar, ca o garanție a conservării acestor stări. Chiar mai mult, pentru Franța un astfel de act era necesar și pentru a eluda posibilitatea unei instabilități interne generate de motive religioase. Pentru Statul papal necesitatea acestor acte a fost și ea evidentă; în cazul Franței amenințarea tendințelor laicizante ale Consulatului reclama încheierea unui act juridic care să conserve, pe cât posibil, o stare de fapt existentă anterior, iar în cazul României necesitatea acordului era dată de nereglementarea situației Bisericii Catolice și a celei Unite într-un stat ortodox care căpătase o puternică coeziune a forțelor interne.

O privire de ansamblu asupra situației politice a celor două state ne conferă imaginea unor similitudini de fond ale situațiilor în care cele două state semnează actele concordatate. Este foarte dificil de realizat o comparație între două state, în două secole diferite, în care situația geo-politică diferă radical, iar succesiunea evenimentelor care marchează istoria celor două state prezintă un decalaj de aproape un secol. Totuși, imaginea celor două state, în cele două momente istorice, 1801 și 1927, capătă aspectele unor similitudini frapante, tocmai prin faptul că ele se găsesc în momentele lor de extensiune geografică maximă și de apogeu al forței lor politice. De asemenea, similitudinea situațiilor istorice este dată și de faptul că, deși forța politică și extensiunea geografică a celor două state atinge nivelul lor maxim regăsit în perioada modernă (în cazul Franței ne gândim în speță la întreaga domnie a lui Napoleon, nu doar la anul

1801), nici unul dintre state nu se găsește într-o situație de stabilitate politică, statuarea nivelurilor lor de forță fiind de dată extrem de recentă pentru fiecare. Altfel spus, ambele state se găseau într-o stare de stabilitate precară, care reclamă încheierea unor tratate internaționale pentru întărirea pozițiilor lor politice.

Totuși, dacă există o similitudine în ceea ce privește instabilitatea politică a celor două state, chiar și această stabilitate este în mare măsură diferită. Dacă în cazul României am putea vorbi de o stabilitate politică internă, conferită de existența de 50 de ani a monarhiei parlamentare și de emulația produsă în rândul maselor de realizarea dezideratului istoric al mării uniri, putem spune că instabilitatea e reflectată în special pe plan internațional; astfel, chiar dacă granițele Statului erau fixate prin tratate internaționale, iar independența politicii sale interne era respectată, amenințarea tendințelor imperialiste ale Imperiului sovietic, politica revizionistă ungară, precum și nemulțumirile produse în unele state europene de tratatul de la Trianon, generau un constant factor de instabilitate pentru România pe plan internațional, fapt care postula întărirea pe acest plan a poziției noului Stat național prin încheierea unor noi acorduri internaționale. Astfel, pentru un mic stat ortodox latin și sub amenințare slavă, era necesară o alianță politică cu catolicitatea apuseană, alianță care putea fi ușor mediată de un concordat încheiat cu Vaticanul. În cazul Franței anului 1801, stabilitatea era conferită de forța armată, dar era amenințată de nemulțumirile statelor europene aflate în conflict deschis cu tendințele imperialiste ale lui Napoleon și, întrucât laicizarea promovată de Revoluția franceză de la 1789 precum și sistemul dictatorial impus de împărat riscau să provoace o puternică instabilitate politică internă, încheierea unui „tratată de pace” cu Vaticanul reprezenta o cerință a obținerii unei stabilități crescute, atât interne cât și externe.

Așadar, similitudinea de situații între cele două momente istorice constă în faptul că în ambele cazuri, două state care dobândiseră un anumit statut dezirabil, simt nevoia să-și legitimeze aceste poziții prin concordate semnate cu Vaticanul, pentru a-și stabili și a-și permanentiza aceste ipostaze istorice favorabile.

Diferența fundamentală a situației politice a celor două state constă însă în faptul că apogeul imperial al Franței constituie o poziție de forță pe plan internațional, o poziție din care Franța putea emite pretenții, putea manipula mediul politic european și putea exercita presiuni asupra Statului papal, ca de altfel și asupra oricărui alt stat european, în timp ce România chiar în momentul apogeiului extensiunii sale geografice, nu reprezenta o forță în politica internațională. De asemenea, o altă deosebire esențială a situațiilor geopolitice ale Europei în cele două momente istorice analizate este aceea că în anul 1801 forța militară reprezenta un factor politic esențial pe plan internațional, Imperiul lui Napoleon putând tocmai prin presiunea lui să ajusteze și să manipuleze diplomația, în timp ce Europa anului 1927, recent ieșită dintr-o confruntare militară de proporții, se înfățișa mai degrabă ca un spațiu demilitarizat, cu aversiune deschisă față de război, în care diplomația prin excelență juca rolul exclusiv de mijloc de statuare a relațiilor internaționale.

Această diferență dintre forța militară-politică a Franței și României pe plan internațional face ca în aceleași condiții de necesitate internă de apelare la actul concordatar, tipologia și structura acestor acte să

difere. Altfel spus, Franța, deși a avut nevoie de Concordat, fiind pe o poziție de forță față de Vatican, a reușit să impună propriile deziderate în actul încheiat, în timp ce România, având nevoie la fel ca și Franța de acest act, dar neavând un rol marcant pe scena politicii internaționale a fost nevoită mai degrabă să accepte decât să negocieze protocolul politic încheiat.

În urma unei analize atente a demersurilor și a negocierilor care au precedat semnarea Concordatului de la 1801 cu Franța și a celui din 1927 cu România, putem observa că cele două procese de elaborare conțin atât similitudini cât și deosebiri. Precizăm printre similitudini numeroasele proiecte elaborate de puterile implicate în negocieri, tergiversarea negocierilor de către Papalitate cu scopul de a obține cât mai multe privilegii, purtarea negocierilor între reprezentanți ai celor două puteri. Apoi, amintim printre deosebiri faptul că ideea încheierii Concordatului din 1801 vine din partea lui Napoleon, pe când ideea încheierii Concordatului cu România vine din partea Vaticanului, constrângerile și amenințările la care a fost supus papa de către Napoleon în vederea semnării actului concordatar din 1801, durata mult mai scurtă a negocierilor în ce privește Concordatul de la 1801, numărul mult mai mare al articolelor rezultat din negocierile Concordatului cu România.

Ca și în cazul situației politice, a necesității și a procesului de elaborare a celor două concordate, schița comparativă a prevederilor actelor concordatate de la 1801 și 1927 prezintă atât similitudini cât și deosebiri. Similitudinile de fond între cele două acte se referă la prevederi de organizare a Bisericii (reorganizarea eparhiilor și parohiilor, numirea episcopilor și preoților, regimul școlar), la prevederi referitoare la obligațiile clerului față de stat (jurământul de fidelitate, rugăciunea de la sfârșitul serviciului divin), precum și la reglementări privitoare la raporturile Bisericii cu Statul, la dreptul de imixtiune a Statului în problemele interne ale Bisericii (libertatea cultului). În privința deosebirilor existente între Concordatul francez și Concordatul Statului român cu Vaticanul am distins în urma analizei noastre teme specifice Concordatului francez de la 1801 (retrocedarea bisericilor, renunțarea la bunurile eclesiastice, salarizarea preoților, posibilitatea de a face donații, drepturile și prerogativele recunoscute de Papă Primului Consul, stipulări în cazul în care succesorii Primul Consul nu vor fi catolici), dar și teme specifice Concordatului român de la 1927 (personalitatea juridică, asigurarea superiorității sau cel puțin a egalității cultului catolic în raport cu celelalte culte, constituirea unui patrimoniu sacru, stipulații referitoare la proprietățile Bisericii Catolice din România, abolirea drepturilor și obligațiilor patronatului, Ordinele și Congregațiile religioase, bunurile eclesiastice cu proprietari în afara frontierelor, rezolvarea eventualelor dificultăți în interpretarea Concordatului, stipulații referitoare la ratificarea actului).

CONCLUZII – CONCORDATUL DIN 1801 ȘI ALEGERILE PREZIDENȚIALE DIN FRANȚA, 2012

După cum bine știm, Concordatul francez din 1801 se aplică și în prezent în cele trei departamente din nord, Rinul de Sus, Rinul de Jos și Moselle. El a căpătat o neașteptată actualitate în contextul luptei electorale pentru președinția Franței din primăvara anului 2012, dintre fostul

președinte, Nicolas Sarkozy și candidatul Partidului Socialist, François Hollande. Situația de fapt din cele trei departamente ar fi, în linii mari, următoarea: preoții, pastorii și rabinii, în număr de 1300, sunt remunerați de Stat. Sunt plătiți în medie cu 1500-2000 de euro la mijlocul carierei, ceea ce înseamnă un cost de 40 de milioane de euro pe an. Programele școlare cuprind ore de religie asigurate de profesori aleși de către culte și plătiți de Ministerul educației naționale. Statul, în fine, finanțează întreținerea catedralelor, a episcopiilor și a seminariilor. Primăriile au în sarcină asigurarea locuinței pentru preoți, finanțarea întreținerii bisericilor, a templelor, a sinagogilor, și susțin funcționarea cotidiană a parohiilor dacă acestea nu au mijloacele necesare.

Acesta este contextul în care, la finele lui 2011, candidatul socialist și-a anunțat, în fața Marelui Orient al Franței, apoi într-un colocviu al Senatului, intenția de a înscrie legea din 1905, cea care separă Biserica de Stat, în Constituție. Miza era importantă, nu numai ideologic, ci și practic, din moment ce legea respectivă prevede, în articolul 2, că „*Republica nu recunoaște, nu salarizează și nu subvenționează niciun cult*”. Fie că a fost făcută din convingere, fie că a urmărit scopuri electorale, afirmația lui Hollande a stârnit o mare emoție și nu a rămas fără reacții. Mulți au considerat că acest adaos este inutil, câtă vreme articolul I din Constituție afirmă deja că Franța este o „*Republică laică*”. Constituția se abține să dea un conținut laicității, trimitând pentru aceasta la legi, îndeosebi la deja pomenita lege din 1905, care, în cele 44 de articole ale sale, reglementează în amănunt relațiile dintre puterile publice și culte.

În tot acest timp N. Sarkozy a susținut, cu mai multă discreție, poziția contrară. Întrebat în 19 aprilie 2012, cu puține zile înaintea scrutinului, dacă este pentru menținerea Concordatului în Alsacia și Mosella, el a răspuns: „*Da, deoarece Concordatul este susținut de toți...*”. O poziție care se poate să fi cântărit greu în balanța electorală, dacă ne gândim că, deși a pierdut la nivel național, Sarkozy a obținut totuși 63,4 % din voturi în departamentele vizate.

Așadar, departe de a fi doar o pagină a istoriei Franței, Concordatul este o realitate a Franței contemporane, capabilă să asigure pacea și armonia inter-religioasă în teritoriile unde se aplică, dar capabilă să stârnească și foarte aprinse dispute, ca aceea din ultima campanie electorală. Foarte probabil însă vor urma și alte încercări de repunere a lui în discuție, într-o țară în care laicitatea se bucură aproape de prerogativele unei religii. Din toată întâmplarea reiese nu numai îndârjirea socialistă împotriva acestui document, ci și, lucru notabil, fidelitatea localnicilor față de o rânduială pe care ei o asimilează propriei lor tradiții și la care nu sunt dispuși să renunțe. După ce a rezistat la trei războaie, la patru schimbări de naționalitate și la nenumărate alternanțe politice, Concordatul lui Napoleon cu papa Pius al VII-lea rămâne și astăzi în picioare, ca o apariție aproape neverosimilă într-un colț al poate celei mai laice țări din lume, devenit însă, poate nu întâmplător, inima legislativă a Europei.